

СОЦІАЛЬНО-ДЕМОГРАФІЧНІ ПРОЦЕСИ ЯК КЛЮЧОВИЙ ФАКТОР ФОРМУВАННЯ ТРУДОВИХ РЕСУРСІВ СІЛЬСЬКОГОСПОДАРСЬКИХ ПІДПРИЄМСТВ

**Л. О. Турбаєвська.
Полтавська державна аграрна академія.**

© Турбаєвська Л. О., 2013.

Стаття отримана редакцією 01.08.2013 р.

Вступ. Сучасний стан ринкових відносин в Україні потребує комплексного підходу до використання всіх факторів виробництва, у тому числі й трудових ресурсів. Це насамперед пов'язано зі зміною умов відтворення та реалізації трудового потенціалу країни. Соціально-демографічні процеси мають значний вплив на функціонування всього економічного механізму.

Видиме загострення проблеми формування і розвитку людського потенціалу вимагає переосмислення наукового доробку з питань розвитку трудових ресурсів, дослідження факторів та умов, що впливають на розвиток нашої держави.

Огляд останніх джерел досліджень і публікацій. Питання, пов'язані з формуванням, використанням та розвитком трудових ресурсів, через свою багатогранність знайшли широке відображення в наукових роботах зарубіжних і вітчизняних учених. Значний внесок у дослідження сутності цієї проблематики зробили сучасні економісти: С. Пирожков [1], М. Юсупов [2], І. Бажан [3], В. Лишиленко [4], Л. Михайлова [5], О. Бугуцький [6], В. Сьомченко [7], Н. Слівінська [8], Л. Дулуб [9]. Вони розв'язали значну кількість теоретичних та практичних завдань, однак деякі питання стосовно формування трудових ресурсів сільськогосподарських підприємств у сучасних умовах господарювання потребує переосмислення, подальшого детального дослідження й розроблення сучасних підходів.

Постановка завдання. Метою та основним завданням статті є комплексне наукове дослідження поглядів на формування трудових ресурсів і виокремлення соціально-демографічного чинника як ключового серед цих факторів.

Основний матеріал і результати. Відтворення трудового потенціалу деякі вчені трактують як процес поновлення у нерозривному взаємозв'язку його кількісних та якісних елементів, які характеризують сукупні можливості населення до трудової діяльності в історичних і соціально-економічних умовах, у часі та просторі [1, с. 8 – 19].

М. Юсупов зазначає, що відтворення трудового потенціалу сільського господарства – складний соціально-економічний процес безперервного забезпечення галузі працівниками працездатного віку, які одержали спеціальну професійну підготовку та беруть участь у господарській діяльності сільськогосподарських підприємств і організацій, забезпечуючи виробництво, обмін та розподіл, використання трудових ресурсів, що характеризують циклічність і безперервність цього економічного явища [2, с. 54].

На думку І. Бажана, В. Лишиленка, Л. Михайлової, С. Пирожкова, формування трудових ресурсів є однією з фаз відтворення поряд з розподілом та споживанням [1, 3, 4, 5].

С. Пирожков зауважує, що формування є вихідною фазою у відтворенні трудового потенціалу [1, с. 9 – 12]. О. Бугуцький вважає, що формування трудового потенціалу – весь ланцюг відтворювального процесу, від симптомів появи дитини до початку її функціонування як працівника з відповідною кваліфікацією та спеціальністю [6]. В. Сьомченко зазначає, що формування трудових ресурсів – це процес їхнього безперервного відтворення, поновлення їхньої чисельності [7].

Ураховуючи, що велика кількість авторів ототожнює поняття «трудові ресурси» та «трудоий потенціал, ми розглядали підходи до чинників формування як трудового

потенціалу, так і трудових ресурсів.

Зокрема, В. Сьомченко наголошує, що формування трудових ресурсів залежить від ряду демографічних факторів (рівня смертності й співвідношення між чисельністю молоді, яка досягла працездатного віку, та чисельності громадян, котрі досягають пенсійного віку); медико-біологічних умов (стан здоров'я, психофізіологічна придатність до праці, відповідність вимогам виробництва); екологічні умови та соціально-економічні чинники (характер відносин власності, розподільні відносини, особливості виробничо-господарського механізму й психологічний клімат) [7].

Н. Слівінська запропонувала такі групи: чинники, що впливають на здоров'я (генетичні передумови, екологічна обстановка, організація охорони здоров'я, здоровий спосіб життя і заняття спортом); чинники, що впливають на освітній рівень працівників (рівень професіоналізму працівників, якість та новизна методик навчання, матеріально-технічне забезпечення навчання); чинники, які впливають у процесі трудової діяльності (науково-технічний прогрес), економічні інтереси, мотивація праці, умови праці та рівень організації праці, оплата праці, мобільність і дієздатність робочої сили; загальні соціально-економічні чинники та умови (державна демографічна політика, рівень життя населення, приватизація, розвиток нових форм господарювання, державні заходи соціального захисту населення, система ринкових відносин, наявність безробіття, загальна культура, трудові традиції) [8].

На думку Л. Дулуб, формування трудового потенціалу потребує комплексного розгляду, автор пропонує розподілити чинники відповідно до сфер суспільства, а саме: економічні (фінансові, виробничі, ринкові); політичні (державні, міжнародні); духовні (культурні, освітні, релігійні); соціальні (демографічні, інституціонально-нормативні, соціально-структурні); біологічні (екологічні, медичні, географічно-кліматичні) [9].

Л. Мішковець запропонував, крім зовнішніх факторів, ураховувати і внутрішні (механізм управління трудовим потенціалом) та інвестиційний, інноваційний, економічний, соціальний [10].

С. Семберу вдалося досить влучно конкретизувати фактори формування трудових ресурсів таким чином: економічні – пов'язані з розробленням територіальних програм зайнятості, підтримкою різних форм трудової діяльності, оплатою праці, контролем за застосуванням матеріальних санкцій; адміністративні – повинні включати розпорядження органів місцевого самоврядування і виконавчої влади з розширення сфери прикладання праці, встановлення деяких квот на використання праці різних верств населення, системи соціального партнерства тощо; психологічні – враховують формування адаптивних механізмів, здатних амортизувати процес пристосування населення до умов функціонування у ринковому середовищі [11, с. 8].

О. Величко до традиційних економічних, соціальних, демографічних чинників додає правові, екологічні та територіальні [12]. І. Думенко включає фактор зайнятості (розподіл спеціалістів за видами зайнятості, галузями народної економіки, видами і категоріями працюючих, із соціально-економічними чинниками об'єднує організаційні, а також пропонує враховувати виробничо-технічні фактори, зокрема технічний прогрес, зростання обсягів виробництва, підвищення якості продукції [13].

Л. Черчик чинники формування трудового потенціалу розділив на дві групи: об'єктивні (демографічна ситуація, природні умови, геополітичне розташування тощо) та суб'єктивні (розвиток освіти, використання НТП, здоров'я населення тощо) [14, с. 98]. С. Гринкевич вдалося дослідити характер і наслідки впливу демографічних, економічних, соціальних, культурних факторів у двох різних аспектах – лімітуючому та стимулюючому [15, с. 18].

Ураховуючи всі попередні дослідження, можна відмітити, що в економічній літературі описана велика кількість підходів до факторів впливу на формування трудових ресурсів. Також варто зазначити, що, незважаючи на різноманітність поглядів науковців та іноді кардинальні відмінності у дослідженнях, спільним є те, що ключовим усе ж таки виступає соціально-демографічний чинник.

Головним джерелом формування трудових ресурсів сільськогосподарських підприємств є сільські домогосподарства, і саме на рівні сім'ї відбувається відтворення людських ресурсів. Брак економічних та соціальних стимулів для проживання й трудової діяльності на селі створюють ситуацію, за якої найбільш продуктивні території з точки зору забезпеченості абсолютно обмеженим ресурсом – землею – виявляються незаселеними або покинутими.

Існуюча демографічна ситуація в Україні викликає занепокоєння, адже за 1991 – 2012 рр. чисельність населення зменшилася на 6,31 млн. осіб, сільське населення скоротилося на 2,61 млн. осіб. Щороку чисельність сільських жителів України зменшується в середньому на 1,1%, або на 174,2 тис. осіб, що дорівнює населенню 340 сіл або двох адміністративних районів [16]. Головним чином, це спричинено зростанням рівня смертності, зменшенням народжуваності, міграції молоді та працездатного населення. Втрата зв'язку сільського населення з постійним місцем проживання внаслідок економічних і соціальних причин негативно відбивається на культурній самобутності, історичній ідентифікації сільських територій.

Характерним для сучасної демографічної ситуації є не тільки зміни в чисельності населення, але і його несприятливий віковий склад. Так, за період між переписами 1959 і 2001 рр. частка осіб у віці 60 років і старше зросла з 10,5 до 21,4%. У сучасних умовах особливостями цього процесу є, зокрема, старіння виключно через зниження народжуваності, а не внаслідок підвищення тривалості життя в старших вікових групах.

Негативно також є ситуація, пов'язана зі щорічним скороченням кількості дошкільних, загальноосвітніх навчальних закладів та закладів охорони здоров'я, оскільки в основному закриття таких установ відбувається у сільській місцевості.

Міграційний рух населення є також важливим фактором, який негативно впливає на формування трудових ресурсів. Найбільше таке явище розповсюджене серед економічно активного населення сільських територій. Пояснюється це тим, що більша частина працездатного населення часто не може знайти роботу відповідно до своєї кваліфікації. Також на цей процес суттєво впливають незадовільні умови праці, низька заробітна плата, відсутність соціальної інфраструктури села.

Ще один чинник, який суттєво впливає на формування трудових ресурсів, є закріплення молоді на селі. Так, А. С. Малиновський зазначає, що не кожний випускник аграрних вузів, навіть IV рівня акредитації, за базою знань і особистих ділових якостей готовий працювати в складних умовах сьогодення. Автор підкреслює, що із 88% випускників, які одержують направлення на роботу у сфері сільського господарства, кожний четвертий не приступає до роботи за направленням і майже половина із них звільняються протягом першого року роботи, переходячи в інші сфери виробництва [19, с. 110]. Ураховуючи специфіку діяльності аграрного сектора економіки та власні спостереження, ми розробили схему взаємозв'язку ключових компонентів соціально-демографічних процесів сільських територій рис. 1.

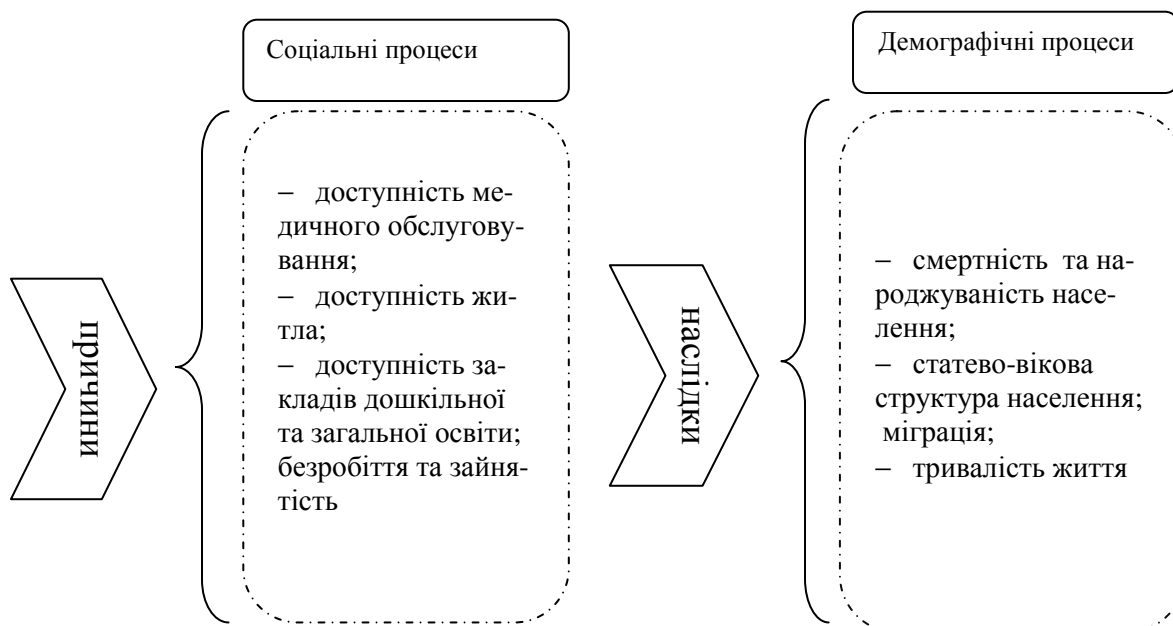

Рис. 1. Схема взаємозв'язку основних компонентів соціально-демографічних процесів

Джерело: авторська розробка

Економічна безпека кожного підприємства, головним чином, залежить від забезпеченості його трудовими ресурсами. Особливо гостро це питання постає в сільській місцевості, зокрема при формуванні так званих потенційних трудових ресурсів сільськогосподарського підприємства. Ось чому, на нашу думку, виникла необхідність у введенні в обіг такого поняття як «резерви формування трудових ресурсів сільськогосподарського підприємства». Так, резерви формування трудових ресурсів сільськогосподарського підприємства – це джерела, з яких за тих чи інших обставин можуть бути залучені трудові ресурси на підприємство з метою зменшення ризиків і підвищення ефективності його діяльності. Основні переваги та недоліки кожного з них наведено у табл. 1.

Таблиця 1. Переваги та недоліки кожного з резервів формування трудових ресурсів сільськогосподарського підприємства

Резерв формування	Переваги	Недоліки
Випускники аграрних ВНЗ	<ul style="list-style-type: none"> • висока кваліфікація; • знання новітніх технологій; комп'ютерної, сільськогосподарської техніки; • висока продуктивність 	<ul style="list-style-type: none"> • відсутність досвіду; • як правило, відсутність практичних навичок
Трудові ресурси, залучені з інших сільськогосподарських підприємств	<ul style="list-style-type: none"> • досвід роботи в АПК; • економія на перекваліфікації 	<ul style="list-style-type: none"> • висока вартість залучення (власникові підприємства потрібно запропонувати вигідні умови, щоб змотивувати працівника змінити місце роботи); • тривала адаптація до колективу, умов праці
Центри зайнятості	– низька вартість залучення (як правило, такі трудові ресурси погоджуються на будь-яку заробітну плату)	<ul style="list-style-type: none"> – відсутність або майже відсутність практичних навичок – як правило, необхідність у підвищенні чи перекваліфікації; – низька дисципліна (оскільки ця категорія громадян певний час перебувала без роботи)
Підлітки, які не досягли 18-річчя	Погоджуються на сезонну роботу (під час канікул) за будь-яку винагороду	Обмеження згідно із законодавством про працю
Трудові ресурси інших галузей економіки	<ul style="list-style-type: none"> – навчання з нуля, а не «перенавчання» давніх звичок по роботі; – новий підхід до роботи 	Витрати значної кількості часу та коштів на перекваліфікацію

Джерело: авторська розробка

Таким чином, проаналізувавши джерела формування трудових ресурсів сільськогосподарського підприємства, можна відзначити, що найоптимальнішими є резерви, сформовані з місцевого населення. Це означає, що саме від кількості народжених, статевовікової структури та стану здоров'я населення того населеного пункту, де знаходиться підприємство, в перспективі залежить ефективність його функціонування.

Висновки. Таким чином, аналіз джерел показав, що в науковій спільноті немає єдиної точки зору щодо сутності формування трудових ресурсів та чинників, які впливають на цей процес. Запропоновано авторське визначення поняття «резерви формування трудових ресурсів». Соціально-демографічні процеси було визначено ключовим чинником формування трудових ресурсів сільськогосподарських підприємств. Проведене дослідження свідчить, що, незважаючи на деякі позитивні зрушення, які відбуваються в економіці України в цілому і в аграрному секторі зокрема, село деградує, знищується соціально-демографічна база формування трудового потенціалу сільського господарства.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Пирожков, С. Відтворення трудового потенціалу / С. Пирожков // Економіка Радянської України. – К. : ДП «Економіка країни», 1991. – № 7.
2. Юсупов, М. Л. Воспроизводство квалифицированных кадров сельского хозяйства на Урале / М.Л. Юсупов // Экономика сельскохозяйственных и перерабатывающих предприятий. – 2003. – № 7.
3. Бажан, І. І. Концептуальні основи відтворення трудового потенціалу та його розвитку / І. І. Бажан // Формування ринкових відносин в Україні: [зб. наук. праць. / наук. ред. І.К. Бондар.]. – Вип. 6 (25). – К., 2003. – С. 92 – 96.
4. Лишилєнко, В. Трудовий потенціал сільського господарства: проблеми, тенденції формування / В. Лишилєнко // Економіка АПК. – 1996. – № 10-11. – С. 80 – 84.
5. Михайлова, Л. І. Формування, розвиток та використання трудових ресурсів як складової капіталу АПК: [монографія] / Механізм ефективного розвитку економіки аграрної сфери АПК України: / Л. М. Анічин, Г. О. Андрусенко, Г. І. Мостовий та [ін.]: заг. ред. проф. Л. М. Анічин. – Харків, 2006. – 296с. – (Харі НАДУ).
6. Бугуцький, О. А. Соціально-трудовий потенціал аграрної економіки: [кол. монографія] / О. А. Бугуцький [та ін.], за ред. О. А. Бугуцького. – К., 1996. – 229 с.
7. Сьомченко, В. В. Відтворення населення як фактор формування трудових ресурсів / В. В. Сьомченко // Вісник Запорізького національного університету. – 2009. – № 1(4). – [Ел. р.]. – Режим доступу: www.nbuv.gov.ua/portal/natural/vznu/eco/.../055-58.pdf.
8. Соціально-економічні та демографічні чинники реалізації трудового потенціалу регіону [Текст]: автореф. дис... канд. екон. наук: 08.09.01 / Слівінська Наталія Миколаївна ; Донецький національний ун-т. – Донецьк, 2003. – 19 с.
9. Дулуб, Л. М. Фактори формування та розвитку трудового потенціалу / Л. М. Дулуб // Научно-технический сборник Харьковского национального экономического университета. – 2005. – № 61. – С. 273 – 277.
10. Мішковець, Л. В. Фактори формування та розвитку трудового потенціалу підприємств АПК Одеської області / Л. В. Мішковець // Економіка харчової промисловості. – 2010. – № 1(5). – С. 46 – 49.
11. Сембер, С. В. Використання трудового потенціалу в умовах структурної перебудови економіки [Текст]: автореф. дис. ... канд. екон. наук: 08.09.01 / С. В. Сембер. – Львів, 2000. – 19 с.
12. Величко, О. В. Формування і ефективність використання трудових ресурсів в сільськогосподарських підприємствах [Текст]: автореф. дис. ... канд. екон. наук: 08.00.04 / О. В. Величко; Нац. ун-т біоресурсів і природокористування України. – К., 2010. – 20 с.
13. Думенко, І. В. Формування та ефективність використання трудового потенціалу аграрних підприємств [Текст]: автореф. дис. ... канд. екон. наук: 08.00.04 / І. В. Думенко; Міжнар. ун-т бізнесу і права. – Херсон, 2010. – 20 с.
14. Черчик, Л. М. Теоретико-методологічні основи формування та відтворення трудового потенціалу регіону / Л. М. Черчик // Науковий вісник Волинського національного університету ім. Лесі Українки, 2009. – № 15.
15. Гринкевич, С. С. Особливості факторного впливу на формування, розвиток і використання трудового потенціалу: лімітуючі та стимулюючі аспекти / С. С. Гринкевич // Держава та регіони. Серія: Економіка та підприємництво, 2012. – № 3 (66).
16. Терещенко, В. Яка громада, така й порада, або Деякі чинники сталого розвитку сільських територій / В. Терещенко // Сільські вісті. – 2011. – № 7. [Ел. р.]. – Режим доступу : <http://www.silskivisti.kiev.ua>
17. Малиновський, А. С. Відродження кадрового потенціалу в контексті аграрної освіти (регіон радіоактивного забруднення) / А. С. Малиновський // Економіка АПК. – 2006. – № 11. – С. 107 – 112.

УДК 314:331.582:631.11

Турбаєвська Леся Олександрівна, аспірантка кафедри бухгалтерського обліку. Полтавська державна аграрна академія. **Соціально-демографічні процеси як ключовий фактор формування трудових ресурсів сільськогосподарських підприємств.** Розглянуто методичні підходи до сутності відтворення трудових ресурсів. Наведено фактори формування трудових ресурсів. Обґрунтовано вплив соціально-демографічних процесів на формування трудових ресурсів сільськогосподарських підприємств.

Ключові слова: відтворення, резерви формування трудових ресурсів, соціально-демографічні процеси.

УДК 314:331.582:631.11

Турбаевская Леся Александровна, аспирантка кафедры бухгалтерского учета. Полтавская государственная аграрная академия. **Социально-демографические процессы как главный фактор формирования трудовых ресурсов сельскохозяйственных предприятий.** Рассмотрены подходы к сущности воспроизводства трудовых ресурсов. Приведены факторы формирования трудовых ресурсов. Обосновано влияние социально-демографических процессов на формирование трудовых ресурсов.

Ключевые слова: воспроизводство, резервы формирования трудовых ресурсов, социально-демографические процессы.

UDC 314:331.582:631.11

Turbayevska Lesya, graduate student of the department of accounting. Poltava State Agrarian Academy. **Socio-demographic processes as a main factor in the formation of labor resources of agricultural enterprises.** Considered methodological approaches to the essence reproduction of labor resources. Substantiates the influence of demographic processes on the formation of human resources.

Keywords: reproduction, reserves the formation of human resources, socio-demographic processes.